

A ZSIDÓSÁG HELYZETE A RÁKOSI-KORSZAK ELSŐ FELÉBEN

Petri László

Ezen tanulmány célja, hogy a teljesség igénye nélkül bemutassa, milyen hatások érték a Rákosi-korszak első felében (1948 és 1953 között) a zsidó szervezeteket és az egyes embereket. Főként azon könyvekre, kiadványokra összpontosítottam, amelyekben a zsidóság helyzetére is utalást tesznek. Külön kitérek az ötvenes évek eleji kitelepítésekre, melyek zsidó aspektusának máig vannak feltáratlan területei. Ebből a szempontból megnehezíti a kutatást, hogy a kitelepítés és a kirekesztés nem vallási alapon történt, jóllehet a kitelepítettek ötöde zsidó származású volt.¹

Számos forrás máig nem felderített, feltehetően vannak olyan zsidó családok, akik nem kerültek fel a kitelepítettek listájára, mert sikerült mentességet szerezniük. Ugyanakkor rájuk is vonatkozhatott a későbbi megkülönböztetés, jogfosztás.

A háború utáni helyzet

Ahhoz, hogy teljes képet kapjunk a korszakban történekről, érdemes röviden feleleveníteni, hogyan alakult a zsidók helyzete a holokauszt után. Arányait tekintve a budapesti zsidó lakosság 40 százaléka és a vidéki zsidóság 75 százaléka esett áldozatul a háborús népirtásnak². A holokauszt – trianoni határokon belüli – túlélőinek számát a kutatók általában 190–220 ezer főre becsülik.³ A holokausztot követő időszak nagymértékű változást hozott a túlélők életében. A háborút követően az Ideiglenes Nemzeti Kormány 200/1945. M. E. (1945.03.17.) rendeletének 1.§-a hatályon kívül helyezte a zsidótörvényeket és rendeleteket. A törvényhozás az 1946. évi XXV. törvényben segélyalap megalkotásáról rendelkezett, de ezzel nem teremtette meg az újrakezdéshez szükséges feltételeket.

A Zsidó Világkongresszus Magyarországi Képviselője 1946. július 1-je és október 31-e között végzett felmérésében kimutatást készített a zsidóság szociális helyzetéről, mely szerint a magyarországi zsidóság 81 százaléka szorult valamilyen formában segélyre. A rászoruló túlélőket főként

az amerikai JOINT (American Jewish Joint Distribution Committee) támogatta. A háború előtt a zsidóság gazdasági elitje a fővárosban élt. Egy 1948-ban végzett kutatás eredményeképp megállapítható, hogy ez a gazdasági elit szinte teljesen eltűnt.⁴ Ugyanez a kutatás azt is megállapítja, hogy a vizsgált zsidó népesség egyhatodának ruhasegélyre volt szüksége, s hogy egy keresőre több eltartott jutott zsidó háztartásokban, mint az azonos szegmenshez tartozó nem zsidó háztartásokban.

Magyarország a háborút követő években a holokauszt korai dokumentációja és feldolgozása, szemléletmódja tekintetében „Lengyelország, Franciaország mellett Európa élvonalához tartozott”⁵.

Társadalmi szempontból vegyes képet mutat a zsidóság számára a holokauszt utáni Magyarország. Miközben olyan állami hivatalok betöltésére nyílt lehetőség, amelyektől korábban jórészt el voltak zárva, megszűnt az üldöztetés, de továbbra is érzékelhető volt az antiszemitizmus. 1946. február és július között több magyar városban voltak antiszemita jellegű megnyilvánulások és atrocitások, így például: Ózdon, Sajószentpéteren, Szegváron, Kunmadarason, Diósgyőrben, de nagyvárosokban is: Budapesten, Szegeden, Debrecenben.

A legtöbb dokumentum a kunmadarasi pogromról maradt fent. 1946. május 20-ára tűzték ki Nagy János leventeoktató tárgyalását Karcagon. A per koronatanúai a kommunista párttitkár és felesége voltak. Nagyszámú embertömeg kísérté el a tanítót. Emiatt elhalasztották a tárgyalást. Hazafelé a tömeg összetalálkozott a koronatanúkkal és más kommunis-tákkal is. A tömeg így fogadta őket: „Megálljatok rohadt demokráciások, a zsidó népbíróság bérencei, zsidóbérencek, most nem lesz népbírósági tárgyalás”!⁶ Ekkor tettelegesség még nem történt, de később a helyi szociáldemokrata párt titkárát (kicsalták a házából és) összeverték. A sértett így számolt be erről: „Csak amikor már öt fogam a kezemben maradt jöttem rá, hogy nem mint szocialistát vernek, hanem mint zsidót”.⁷ Másnap a templomtéren a helyi zsidók épp zsinagógájuk felavatására készültek, amikor megtámadták őket. A tömegverekedés során két zsidót megöltek, tizenöt zsidó megsebesült, több zsidó üzletét és lakását kifosztották. Az elkövetők szegény, egyszerű, politikailag tudatlan parasztemberek voltak.

Az egyes pogromokhoz vezető tömeghangulat kiváltásában leggyakrabban a kommunista pártot terheli a felelősség. A kommunista pártot elítélő tanúbizonyságok a kommunisták politikai ellenfeleitől származnak, sokszor az „emigrációs kényszer és a hidegháborús propaganda”. A kommunista párt tömegbázissal nem rendelkezett, a tagfelvételi politikájuk – háttérben a vörös hadsereg adta támogatással – megengedőbb volt a „kisnyilasok” befogadásával, mint a többi párt.⁸

A fiatal, zsidó származású, cionista múlttal rendelkező Aczél György ekkor a kommunista párt zempléni titkára. 1946-ban egy ízben így szólt az általa összehívott zempléni zsidókhoz: „*ha nem akarják örökké az antiszemitizmust, hagyják abba a falu fölforgatását, hogy hol van a hokedlijük. Ha itt akarnak élni, akkor békét kell kötni az emberekkel*”.⁹ Ez a példa jól szemlélteti, hogy a probléma gyökere milyen mélyen van, s azt, hogy az egyes közösségekben mi gerjesztette az indulatokat.

A háborút követően Budapesten gyorsan felálltak a hitközségek, a Magyar Izraeliták Országos Irodáját (neológ) Stöckler Lajos, míg az Ortodox Hitközségek Központi Irodáját Kahán-Frankl Samu vezette. Stöckler Lajos 1944 júliusától a Zsidó Tanács tagja, később a nyilas hatalomátvételt követően tényleges feje, a nevéhez fűződik a gettó élelmészének megszervezése. Kahán-Frankl Samu a háború előtt is az ortodoxok elnöke volt, 1944. március 21-től volt tagja a Zsidó Tanácsnak. Magyarországon 1946-ban 102 neológ hitközség, 146 ortodox hitközség és 15 status quo hitközség működött. 1949. december 29-én született meg a döntés a Magyarországi Autonóm Orthodox Izraelita Hitközség és a Magyar Izraeliták Országos Irodája (Pesti Izraelita Hitközség) egyesüléséről. A közgyűlésen a Magyar Izraeliták Országos Irodájának elnöke, Stöckler Lajos elmondta, hogy „*a felekezeti élet átalakulása küszöbön áll, az átalakulást elsősorban a felekezet és az állam közötti viszony megváltozása teszi szükségessé*.”¹⁰

A kivándorlás mint lehetőség

Az átélt borzalmakat követően joggal merült fel sok túlélőben a kivándorlás kérdése, ugyanakkor sokan bíztak a kommunista pártban, amely teljes egyenjogúságot hirdetett. A zsidóság vezetői 1946 februárjában megbeszélést folytattak egymással, ahol Groszman Sándor így fogalmazott: „*a zsidóság döntő többsége a kivándorlás mellett fog dönteni, ha nem politikai, akkor lelki okok miatt. A fiatalok nem akarnak a halottak árnyékában élni*.”¹¹ Ebben az időszakban minden korábbi mértéket meghaladva jelentkezett a cionizmus eszmeisége. (Novák Attilánál olvashatjuk, hogy a cionizmus nehezen vert gyökeret Magyarországon, ennek okát ő a nagyfokú asszimilációban látja, s abban, hogy a zsidók alapvetően magyarnak vallották magukat. A szerző azt boncolgatja, hogy a háborút követően megváltozott a helyzet, az átélt borzalmak következtében többen voltak, akik a haláltáborokból nem kívántak Magyarországra visszatérni. A túlélőknek új szellemiséget adtak a cionista szervezetek, melyek ebben az időben egyszerre több síkon működtek. A cionista szervezet elsődleges célja volt minél több embert eljuttatni a brit fennhatóság alá tartozó Palesztinába,

a későbbi Izraelbe.)¹² A cionista szervezetek jelentősége leginkább abban mérhető, hogy taglétszámuk 1946 tavaszán elérte a 28 ezer főt.¹³ Magyarország a II. világháborút követő hónapokban az egyik legfontosabb tranzitállomásnak számított a Palesztinába vezető úton. Ennek megfelelően az első *sliachok* (cionista mozgalmak küldöttjei) már 1945 nyarán megérkeztek Magyarországra, azzal a céllal, hogy megszervezzék a kivándorlást Palesztinába. Ezen akciókban a szervezési feladatok a *sliachokra* hárultak, de határátlépéseknél vagy egyéb külföldi nehézségek esetén igénybe vették az adott országban tevékenykedő cionista szervezet segítségét. Kezdetben a Budapest–Sopron–Wiener Neustadt (vagy Bécsújhegy) útvonalon hagyták el az országot az alijázók, de 1945 őszén létrehoztak egy másik útvonalat is, amely Szabadka érintésével Zágrábba tartott.¹⁴ A magyar hatóságok feltehetően tudtak az illegális határátlépésekről, de kezdetben szemet hunytak felettük. Az okot abban kereshetjük, hogy Sztálin ekkor még bízott abban, hogy a létrejövő zsidó állam a szövetségese lesz. Ugyanakkor 1946-ban az ÁVO hamis vádak alapján több olyan polgárt letartóztatott, akik aktív szerepet vállaltak a kivándorlás lebonyolításában. Célja az volt, hogy a szabadon bocsátásuk fejében a cionista szervezettől 200 000 dollárt csikarjon ki.

Magyarországról 1945-től legtöbben Palesztinába mentek, de sokan választották úti célul az USA-t, Kanadát, Ausztráliát, illetve Nyugat-Európa országait. 1945–49 között 20–25 ezer zsidó hagyta el az országot.¹⁵ Tették ezt az utolsó pillanatban, mert mint látni fogjuk, a diktatúra kiteljesedésével ez teljesen lehetetlenné vált. Az „*itthon maradt*” zsidók száma egyébként az 1949-es népszámlálási adatok alapján 138 072 fő volt.¹⁶

A Rákosi-rendszer kiépülése

A kommunista ideológiából eredően hivatalosan az egypártrendszerben minden vallási-etnikai megkülönböztetés eltűnt. Így a zsidósággal kapcsolatos kérdések sem léteztek többé, tabuvá váltak. Megszűntek azok a viták, melyek áthatották a háború utáni koalíciós időszakot. Az adott időszak alatt tabukérdésnek számított a holokauszt is. Jól példázza ezt, hogy míg 1945–48 között évente körülbelül 300 publikáció jelent meg a témában, addig 1949–1955 között ez a szám nem éri el az ötöt.¹⁷

A közösségi emlékezet ápolása felemás képet mutat. A kommunista hatalom a korábbi uralkodó osztályok által elkövetett vélt, vagy valós bűnökre folyamatosan emlékeztetett, de a holokausztra csak alig. Annak emlékét csak a zsidó közösségeken belül lehetett ápolni.¹⁸

A diktatúra kiépülését követően a kivándorlás szinte teljesen lehetetlenné vált. Az ÁVH 300 cionista hivatalos kivándorlását akadályozta

meg 1948 végén, elengedésükért cserébe Jacobson – a JOINT magyarországi igazgatója – egymillió dollár értékben gépeket vásárolt az államnak. Ezt követően, 1949-re lényegében egyedüli lehetőségként az illegális kivándorlás kínálkozott az ország elhagyására. Kivételt képez ez alól az 1949. október 20-án a magyar és izraeli kormány között létrejött egyezmény, mely alapján 3000 fő kivándorlását engedélyezték. A kivándorlás 1950 áprilisában kezdődött meg, de a két ország közti viszony megromlása miatt csak 1953 novemberében indult útnak az utolsó csoport.¹⁹ A cionista szervezet még a betiltása előtt előkészített egy nagyszabású akciót, melynek keretében 1949. május 1-jéig mintegy 500 fiatal illegális kivándorlását szervezték meg. Amikor látszott, hogy a létrejövő Izrael Állam nem a szovjetek érdekkörébe fog tartozni – feltehetően Sztálin parancsára –, minden cionista szervezetet betiltottak. A Magyar Cionista Szövetség 1949. március 13-án szűnt meg, ekkor 42 984 tagja volt (egy évvel korábban még 37 000 tagot számlált).²⁰ A Cionista Szövetség megszűnését követően a hitközség lapja, az *Új Élet* megszüntette az Izraellel foglalkozó rendszeres rovatot.

A kommunista politika a totális uralomra törekedett, közvetlen nyomás alá helyezték a hitközség vezetőit, a fontosabb pozíciókat a párthoz hűséges káderekre bízták. 1949 nyarán megalakult a hitközség kommunista alapszervezete, melynek elnöke Benedek László, a Zsidókérdés igazgatója lett.

A Rákosiéknak nem tetsző egyes társadalmi rétegek kirekesztése folyamatosan, szisztematikusan történt. A rendszer ellenségeiként megbélyegzettek – köztük az 1945 előtti vállalat- és gyártulajdonosokat, és azok menedzsmentjének tagjait – eleinte (1949-től) a nyugdíjuktól, 1950-től – főként a fővárosban – a lakásuktól fosztották meg, közülük került ki a kitelepítettek jelentős hányada.²¹ Gyarmati György így fogalmaz erről a könyvében *„Utóbbiak között többen voltak a náci koncentrációs táborok túlélői: akkor a zsidóságuk miatt váltak megbélyegzette, a kommunista rendszerben pedig – a burzsoá szó osztályharcos eltorzításával – „burzsuj”, kizsákmányoló voltuk miatt.”*²²

Hitélet a Rákosi-korszakban

Elvieken az állam biztosította a szabad vallásgyakorlást, de a valóság teljesen más képet mutatott. 1949-ben Magyarország népességének 67,8 százaléka római katolikus, 21,9 százaléka református, 5,2 százaléka evangélikus, 2,7 százaléka görög katolikus, 1,5 százaléka pedig izraelita (133 682 fő) volt.

A második világháború után az egyházakkal szembeni első intézkedésnek az 1945. évi földosztás tekinthető, majd 1946 nyarán Rajk László

belügyminiszter utasítására kezdték feloszlatni a katolikus szervezeteket. Az egyházi iskolák államosítását az 1948. június 16-i törvény alapozta meg: államosították a felekezeti iskolákat, ennek során 5707 általános, illetve népiskolát, 113 gimnáziumot és közel száz tanítóképzőt, illetve líceumot. Az államosítás ellen leginkább a katolikus egyház tiltakozott, melyről az akkori sajtó a „klerikális reakció ármánykodásaként” tudósított. Mindszenty József esztergomi bíboros-érsek a kezdetektől felszólalt a társadalmi átalakulás ellen, nyíltan és élesen kommunistaellenes volt. Emiatt a politikai rendőrség 1945-öt követően célkeresztbe állította. Az iskolai államosítások elleni tiltakozása miatt a kommunisták és Rákosi Máttyás is folyamatosan támadták a bíborost, de a letartóztatásától ekkor még tartózkodtak. Sikerült viszont félreállítani, lemondásra kényszeríteni – a szintén tiltakozó – Ravasz László református püspököt.

Ordass Lajos evangélikus püspököt – koholt vádak alapján – két évre bebörtönözték. Rákosi ezzel párhuzamosan próbálta elérni, hogy Mindszenty József vonuljon emigrációba, vagy menjen a Vatikánba. Ezen cél érdekében több ízben menesztett küldötteket a Vatikánba, hogy érjék el azt, hogy a bíborost bízzák meg szentszéki szolgálattal. Az 1950. évi 34. számú törvény értelmében „A Magyar Népköztársaság területén a szerzetesrendek működési engedélye megszűnt”. Ezzel megszüntették az összes szerzetesrend működését, kivételt képeztek ez alól azon rendek, melyek tagjai a fennmaradt katolikus egyházi iskolákban láttak el szolgálatot²³.

1948 decemberében kötötték meg a zsidó felekezet és a magyar állam közötti szerződést. Ebben a megállapodásban számos kérdéssel foglalkoztak, amelynek eredményeképpen sok feladat elvégzése ellehetlenült. Államosították az iskolákat, mely jelentős érvágás volt a zsidóság számára, hiszen ezen intézmények a zsidó közösségi élet színterének számítottak. eltörölték a kötelező héber oktatást, utoljára 1949-ben lehetett héberből érettségizni. Ezt követően intézményes keretek között csak a Rabbiképzőben tanítottak hébert. Megszűnt a kötelező hitoktatás is, mely szintén jelentős kárt okozott, nemcsak a vallás ismeretanyagának átadása, hanem a zsidó tudat fejlesztése szempontjából is. Láthatjuk, a kommunista hatalom arra törekedett, hogy megszüntesse a zsidóság újjáéledt felekezeti és civil intézményrendszerét. A zsidó identitást évezredek óta a vallás révén tudta megőrizni a zsidóság, a kommunisták vallás elleni fellépése jelentette rájuk a legnagyobb veszélyt. A kommunisták vallásellenessége az antiszemitizmus új típusát jelentette. A zsidó kiadványok közül csak a hetilapként megjelenő *Új Élet* maradhatott életben, de ez is egyre csökkenő oldalszámban, egészen 1953-ig, amikortól papírhányra hivatkozva havonta egyszer jelenhetett meg. A következő lépés az addig három vallási irányzat egységesítése volt. A kommunisták nem

kívántak egyszerre több zsidó szervezettel egyeztetni, számukra a leegyszerűbb volt, ha csak egy szervezettel kell leülni tárgyalni. Emiatt kötelezték a zsidó felekezeteket az egyesülésre. 1950. február 20-án 234 küldött (170 neológ, 52 ortodox és 12 status quo) kétnapos gyűlés keretében létrehozta az új, egységes országos szervezetet, melynek neve Magyar Izraeliták Országos Központja (MIOK) lett. A szervezet három szintre tagolódik, legmagasabb szinten a MIOK, a legfelsőbb hitfelekezeti hatóság, melynek neve Magyar Izraeliták Országos Intézőbizottsága (MIOIB) és a Magyar Izraeliták Országos Irodája helyezkedik el. A középső szinten a községkerületek és szerveik (Budapest, Győr, Kaposvár, Debrecen, Pécs, Szeged és Miskolc), a legalsó szinten az egyes hitközségek találhatóak. Ezáltal megszűnt az Autonóm Orthodox Központi Iroda önállósága. A MIOK elnökének Stöckler Lajost választották meg. Az egységesítési folyamat 1950 szeptemberében ért véget, amikor megalakult a Budapesti Izraelita Hitközség (külön ortodox tagozattal), majd pedig ezen év októberében felálltak a községkerületek is. Az ekkor létrejövő új rabbisági szabályzat 25. paragrafusában kimondja, hogy „*a rabbi nem tarthat olyan hitszónoklatot, melynek tartalma vagy felfogása ellenkezik a magyar állam politikai, gazdasági vagy társadalmi rendjével és szellemével.*” Ez az idézet jól szemlélteti, hogy teljessé vált a totális állami befolyás a zsidóság maradék intézményeire. (Győri Szabó Róbert joggal teszi fel a kérdést: a behódoláson kívül volt-e más lehetőségük a rabbiknak, illetve a zsidó szervezetnek? Erre a kérdésre Csorba László azt válaszolja, a zsidó szervezetek vezetői tudatosan, átgondoltan választották a hatalom kiszolgáltatását, mint a legjobb választást. Győri Szabó szerint a totalitárius rendszerben az ellenállásnak nincs lehetősége, de a zsidó vezetők a vallásra összpontosító, a vallási intézményrendszert megőrző választása „reálisnak mondható”. Kovács András ezzel szemben azt gondolja, hogy a korabeli zsidó vezetés a „zsidóság életét befolyásoló esetekben” túlmélt minden határon a lojalitással kapcsolatosan.)²⁴

Budapestiek kitelepítése a Rákosi-korszakban

A kitelepítések kezdete a Magyar Dolgozók Pártjának 1951. év eleji üléséhez köthető. Rákosi itt fejti ki, hogy az éberség fokozására és a tőkés rendszer maradványaival kapcsolatos harcra fokozottan figyelni kell. Ezt követően rövid idő alatt megszületett a határozat, melyben kimondták, hogy a nemkívánatos személyeket vidéki kényszerlakhelyekre és kényszermunkahelyekre kell szállítani. 1951. május 21-e és július 18-a között 12 704 főt telepítettek ki Budapestről. A kitelepítetteket fokozatosan szállították el, az első héten 50 családot, majd a végén heti 280–300 családot. A kitelepítések határozatai ellen fellebbe-

zést lehetett benyújtani, melyet 24 órán belül, a kézbesítés napján elbíráltak.²⁵ A történészek véleménye megoszlik arról, hogy összesen hány főt telepítettek ki ebben az időszakban.

A kitelepítettek között körülbelül 20 százalékra tehető a zsidók aránya.²⁶ Mivel a kitelepítések nem faji, vallási alapon történtek – ezek a kategóriák a hatalom számára tabunak számítottak –, emiatt nehézséget okoz a kitelepített zsidók számának pontos meghatározása. Néhány ezer budapesti zsidó kitelepítése azt jelentette, hogy szinte valamennyi zsidó család ismert olyat, akit kitelepítettek. Ez hét évvel a holokauszt után félelmet keltett a zsidóság körében. A hitközséget panaszos levelek árasztották el, melyben kérték a közbenjárásukat a kitelepítési határozat érvénytelenítéséhez. A hetvenéves Gábor Vilmos ezt írja kérelmében: „... annak idején az I. világháborúban katonai kötelességemet jól teljesítettem... Utalok arra is, hogy 1944-ben a nyilasok üldöztetése folytán sokat szenvedtem, összes fogamat kiverték puskatussal... Feleségemet annak idején Auschwitzba deportálták családjával együtt...” Vagy egy másik visszaemlékező így fogalmaz: „Előadom, hogy munkáscsaládból származom, édesapám ugyanis gyári munkás volt... 3 évig munkaszolgálatos büntetőszázadban teljesítettem szolgálatot, majd deportálás következett Dachauban. Családomat a fasiszták kiirtották, nevezetesen fivéremet, húgomat, sógoromat... Szakszervezeti tag vagyok, azon kívül tagja vagyok a Magyar–Szovjet Társaságnak... Kérem a kitiltó határozat visszavonását, hogy a demokratikus Magyarország felépítése érdekében továbbra is munkálkodhassak a szocializmus felé vivő úton.”²⁷ A számos beadvány alapján Stöckler Lajos hitközségi elnök több esetben próbált eljárni, de mindannyiszor közölték vele, hogy a határozatok visszavonására nincs lehetőség. Egy ízben Stöckler levében fordult Kossa Istvánhoz, az Állami Egyháziügyi Hivatal elnökéhez, aki így válaszolt „... szó sem lehet arról, hogy itten összehasonlítsák a mostani kiköltöztetést a fasiszták által végrehajtott deportálásokkal. Itt nemcsak a családfő vihet magával 500 kg súlyt a holmijaiból, hanem még családtagonként 250 kg-ot. Azonban az itt maradt holmijukat az Állami Bizományi Áruház pontosan leltározza, értékesíti, és a tulajdonos kezeihez kifizeti. Az, ami döntő érv, mindenki előre kijelölt lakásba költözik, méghozzá nem is akármilyen lakásba, hanem a falu környékének legszebb lakásai-
ba. Főleg pedig azt kell megértetni mindenkivel, hogy itt nem a dolgozó emberről van szó, hanem volt nagybirtokosokról, kapitalistákról és kizsákmányolókról és a jelenleg élőködő elemekről. Aki a két eljárást összekeveri, az ezt csak tudatosan teheti, mert a két eljárás közti különbség a legegyszerűbb emberek előtt is világos”.²⁸ Néhány esetben azt sikerült elérni, hogy engedélyezték a hitközségnek segély folyósítását egyes vidékre kitelepítettek számára.

A hitközség és a zsidóság vezetői ebben az időszakban teljes mértékben kiszolgálták a rezsimet. Kovács András szerint a „zsidó hitfelekezettel szem-

beni represszív pártállami politika semmiben sem különbözik a többi vallásfelekezettel folytatott politikától".²⁹ Ezt bizonyítja az is, hogy elutasították az evangélikus felekezet javaslatát, miszerint közösen tiltakozzanak a kitelepítések ellen. A hitközség minden fórumon kinyilvánította, hogy egyetért a rendszer ellenségeinek a kitelepítésével.³⁰ Tagadta, hogy ennek bármi köze lenne a zsidósághoz. Mindeközben a nyugati sajtóban hatalmas felháborodást keltett a kitelepítés, tiltakozott az amerikai zsidóság és Izrael is. Az izraeli sajtó a „kisnyilasok garázdálkodásáról” cikkezett. Izrael Állam próbált hivatalosan is lépni a kitelepített zsidók ügyében, felajánlotta, hogy az „osztályidegen” elemeket befogadja. A magyar válasz a teljes elutasítás volt.³¹ A hazai zsidó vezetők a világ közvéleményét arról tájékoztatták, hogy soha ilyen jó dolga nem volt még a zsidóságnak Magyarországon. Azt állították, hogy egyetlen zsidót sem azért telepítettek ki, mert a felekezet tagja, hanem azért, mert részese és kiszolgálója volt a Horthy-rendszernek. (Az Új Élet 1951. július 19-én címdalán közli *A magyar zsidóság képviselőinek nyilatkozatát*. A nyilatkozat kelte 1951. július 15. Feltűnik, hogy a magyarországi zsidóság öt különböző szerve – pl.: Magyar Izraeliták Országos Intézőbizottsága, Magyar Izraeliták Rabbitanácsa, Magyar Izraeliták [ortodox] Rabbitanácsa stb. – nevében a vezető testület tagjainak a nevét is megjelenítették. A magyar Izraeliták Országos Intézőbizottsága és a két Rabbitanács július 15-én együttes ülést tartott, amelyen egyhangúlag elfogadták az alábbi nyilatkozatot: a nyilatkozat a „nyugati rágalmakra” adott válasz volt. „Nem tűrjük, hogy a kitelepítést zsidóüldözésnek tüntessék fel, hogy ilymódon igyekezzenek külföldi hittestvéreink előtt népi demokráciánk tekintélyét aláásni, jó hírnevét csorbítani... Vonatkozik ez a tiltakozás és visszautasítás Izrael állama magyarországi képviseletének állásfoglalására és tevékenységére is. [...] kinyilatkoztatjuk: a magyar zsidóság hűséggel áll a népi demokráciánk mellett, amely több évtizedes elnyomatás, üldöztetés után, a békés, szabad életet biztosítja számára.”³²) Feltehetően politikai okokból telepítették ki Rudas Pál családját is, aki így nyilatkozik: „Az apai nagyanyám Sonnenfeld Júlia félig olasz, félig felvidéki zsidó család sarjaként látta meg a napvilágot. Apja jól menő magkereskedő volt... A nagyanyám, akit apám családjával együtt kitelepítettek, végül összetörve a sárospataki ideggyógyintézetben halt meg ... agyvérzésben, 79 éves korában”.³³

Koncepciós perek a Rákosi-korszakban

A korszak második felében Magyarországon is folytatódtak – szovjet mintára – az 1947-ben megindult koncepciós perek. 1949 után az első ilyen, koholt vádak alapján szervezett per a Rajk-per volt. Ezen perek esetében a hivatalos álláspont szerint nem a zsidó származás döntött ar-

ról, hogy valakit bíróság elé állítanak-e vagy sem. Mindenesetre elmondható, hogy a környező országokban és Magyarországon is számos zsidó származását állították bíróság elé. 1952-53 folyamán a Szovjetunióban is számtalan per volt, és ebben az időszakban kezdték el az orvospereket is.³⁴ 1953. január elején letartóztatták az ÁVH főnökét, Péter Gábort és más állami vezetőket is, ezzel párhuzamosan őrizetbe vettek több zsidó vezető is, például Stöckler Lajost, a hitközség elnökét és az orvos, kórházigazgató, párttitkár dr. Benedek Lászlót. A letartóztatott zsidó vezetőket két csoportra osztották, egyik az orvosok csoportja, melynek fővádlottja dr. Benedek László volt. Azzal vádolták őket, hogy az amerikai Jointtal és Izrael Állammal közösen Rákosiék életére törnek. A másik csoportot a „Gestapóval kollaboráló, Wallenberget meggyilkoló Zsidó tanács tagjai alkották”³⁵, melynek fővádlottja Stöckler Lajos lett. Rákosi a nézeteit az MDP 1953. februári vezetőségi ülésén fejtette ki, melyből megtudhatjuk, csalódott a zsidókban, akik kezdetben szimpatikusak voltak számára, de miután kiderült, hogy lényegében „az amerikai imperializmus pártolói”, elfordult tőlük. Rákosi így fogalmazott a vezetőségi ülésen: „[...] az ő kapitalizmusra szabott világnézetük nem passzol a népi demokráciákkal, és lassanként szembekerültek a Szovjetunióval.” Máshol erről beszél „[...] most derült ki, hogy az a Stöckler, aki a Budapesti Zsidó Hitközség elnöke volt és azelőtt pedig Gestapó-kém volt, [...] bekerült a kommunista pártba, a Magyar Dolgozók Pártjába”.³⁶ Kifejtette, hogy a velük szemben való fellépés nem antiszemitizmus. Szerinte a rendes zsidó, aki a „népi demokrácia híve és támogatója”, ezután is megbecsült tagja lesz az országnak.

Sztálin 1953. március 5-i halála után megváltozott a helyzet. Egy ideig a cionista perek előkészületei még folytatódtak, hiszen bizonytalan volt, milyen politika következik Moszkvában. Miután április végére eldőlt, hogy politikai fordulat következett be a Szovjetunióban, Rákosiéknak fel kellett adni a cionista perek előkészületét. Ennek hatására a bebörtönzött emberek többségét szabadon engedték, de Péter Gábor és szűkebb köre továbbra is fogságban maradt. Őket 1953. december 24-én ítélte el a budapesti hadbíróság, de nem a kémtevékenység miatt, hanem hűtlenség, halált okozó súlyos testi sértés, hatalommal való visszaélés stb. vádjával, tehát olyasmikkel, amelyeket feltehetően el is követtek. A zsidó vezetők többségét szabadon engedték. Szabadulása után Stöckler Lajos próbálta visszaszerezni korábbi pozícióját, de nem járt sikerrel. Engländer Tibor illegális cionista csoportját szintén januárban tartóztatták le. Engländer lett a fővádlott. Őt négy hónapig tartották fogva, ítéletet 1953. júliusban hoztak, a csoport tagjait egytől négy évig terjedő börtönbüntetésre ítélték. Engländert, a fővádlottat négy évre ítélték el fegyverterjesztésért

és rendszer elleni izgatásért. A fellebbviteli tárgyaláson két évre mérsékeltek a büntetését, 1954. december végén szabadult.

Összefoglalva, a magyarországi cionistákat két nagy hullámban semmisítették meg: 1949-ben a legális, majd 1953-ban az illegális szervezeteket. Ezzel felszámolták Magyarországon a még létező cionista mozgalmat.

Nagy Imre 1953. július 4-i miniszterelnöki kinevezése enyhülést hozott, számos politikai fogoly ezeknek a változásoknak köszönhetően ismét elnyerte szabadságát. A kitelepítetteket 1953 őszén szabadon engedték, de sokan közülük ezt követően sem telepedhettek le Budapesten, nem kapták vissza az elvett vagyont, nem rehabilitálták őket.

(A felhasznált irodalom listájával kiegészített írás honlapunkon is olvasható.)

JEGYZET

¹ Lásd Csorba László: *Izraeli felekezeti élet Magyarországon a vészkorszaktól a nyolcvanas évekig*, megjelent a *Hét évtized a hazai zsidóság életében*. MTA Filozófiai Intézet, 1990, Budapest, [Csorba, 1990], II. kötet 127. és Győri Szabó Róbert: *A kommunizmus és a zsidóság az 1945 utáni Magyarországon*. Gondolat Kiadó, 2009, Budapest [Győri Szabó, 2009], 171.

² Gyurgyák János: *A zsidókérdés Magyarországon*. Osiris, 2001. Budapest, 581.

³ Randolph L. Braham: *A népiirtás politikája – A holocaust Magyarországon*, Belvárosi könyvkiadó, 1997, Budapest. 1247.

⁴ Karády Viktor: *Szociológiai kísérlet a magyar zsidóság 1945 és 1956 közötti helyzetének elemzésére*, 49. In: *Zsidóság az 1945 utáni Magyarországon*, Magyar Füzetek kiadása, 1984, Párizs [Karády, 1984].

⁵ *Korall Társadalomtörténeti Folyóirat*, 2013. 53. szám 212–213. Laczó Ferenc Regina Fritz: *Nachkrieg und Judenmord. Ungarns Geschichtspolitik seit 1944*. című könyvét mutatja be. http://www.academia.edu/5646525/Regina_Fritz_Nach_Krieg_und_Judenmord_Ungarns_Geschichtspolitik_seit_1944_Gottingen_Wallstein_2012_

⁶ BM TI Belügyminisztérium Történeti Irattára, V56032-re hivatkozik Győri Szabó, 2009

⁷ Sandeisky Éva: *Antiszemita megmozdulások Magyarországon a koalíciós időszakban. Századok*, 1992/2 és Pelle János: *A mezítlábas vérvád. Kunmadarasi pogrom. 2000, 1990/7-8*. Erre hivatkozik Győri Szabó, 2009, 139.

⁸ Karády, 1984, 47.

⁹ Révész Sándor *Aczél és korunk* című könyvéből, Sík kiadó, 1997, Budapest, 30. – idézi Győri Szabó, 2009, 122.

¹⁰ *Új Élet*, a Magyar Zsidóság lapja, 1950. január 5. címlapon *Nyolcvan esztendő után ismét egységes a magyar zsidóság* címmel adta tudtul az újság az egyesülést, mely megpecsételte a hazai ortodoxia jövőjét.

¹¹ Magyar Országos Levéltár Jelenkori Gyűjtemény XXXIII-3 2d. 14t. 6–7. 1943. február 6.

¹² Novák Attila: *Átmenetben. A cionista mozgalom négy éve Magyarországon*. Múlt és Jövő Kiadó, 2000. Budapest [Novák, 2000], 13. Karády, 1984, 97., itt elmondja, hogy a cionista mozgalom alaplogikája a kivándorláshoz vezetett, még azon zsidók esetében is, akiktől ez a gondolat távol állt.

¹³ Magyar Országos Levéltár Jelenkori Gyűjtemény, XXXIII-5-a 1d. 23t. 1946. március 23.

- ¹⁴ Novák, 2000, 36.
- ¹⁵ Csorba, 1990, II. kötet 126.
- ¹⁶ A lakosság száma 9 207 799 fő volt, a zsidók aránya ebben az évben 1,5% – *Statisztikai Szemle*, Budapest, 1951. 03. 197.
- ¹⁷ Győri Szabó, 2009, 160.
- ¹⁸ Regina Fritz: *Nachkrieg und Judenmord. Ungarns Geschichtspolitik seit 1944*, Wallstein Verlag, 2012, Göttingen. 236.
- ¹⁹ A forrás a MOL XIX. J-1-k Izrael Ált. 12. doboz, 29. tételből származik, mely Győri Szabó, 2009, 199. oldalán található lábjegyzetben található. Ezzel szemben Csorba László úgy tudja, hogy 1950–56 között mindössze 1300 magyarországi zsidó települt át a zsidó államba. Csorba (1990b), 126.
- ²⁰ Kiszely Gábor: *ÁVH – egy terrorszervezet története*, Korona kiadó, 2000, Budapest. 290–291.
- ²¹ Gyarmati György: *A Rákosi-korszak*, Ábtl-Rubicon, 2013, Budapest [Gyarmati, 2013], 249.
- ²² Gyarmati, 2013, 249.
- ²³ Köbel Szilvia: *„Oszd meg és uralkodj!” Az állam és az egyházak politikai, jogi és igazgatási kapcsolatai Magyarországon 1945–1989 között*, Rejtjel kiadó, 2005, Budapest, 50.
- ²⁴ Győri Szabó, 2009, 165. és Csorba 1990, 131.
- ²⁵ *Haramiák és emberek szerk.: Hantó Zsuzsa, Pytheas kiadó, 2013, Budapest, 352. (Belügyminisztérium Zárójelentése 1951. július 23.)*
- ²⁶ Konkrét számot senki nem tud mondani, szerzőnként eltérő adatok olvashatóak, „a kitelepítés viszont, külföldi becslés szerint mintegy 20 ezer zsidót érintett” olvasható – Csorba, 1990, II. kötet 127., ezzel szemben „mértékadó becslések alapján a kitelepítettek 15–20%-a volt zsidó” olvasható Győri Szabó, 2009, 171.
- ²⁷ MOL XXXIII-5/b, 2 doboz, 33. tétel, Kitelepítések elleni panaszokra, 1951-52. ez szerepel Győri Szabó 2009, 171-172. hivatkozásánál.
- ²⁸ Komoróczy Géza: *A zsidók története Magyarországon II. 1849-től a jelenkorig*, Kalligram, 2012, Pozsony, 1004.
- ²⁹ *Múlt és jövő*, Budapest, 2003/3., 17. Csorba, 2009 könyvében arról számol be, hogy a hitközség vezetői testülete, hasonlóan a más felekezetekéhez, olyan emberek lehetnek, akiket a rendszer elfogadott.
- ³⁰ Az *Új Élet* 1951. június 21-i számában a 3. oldalon *A kitelepítések ügyét* címmel megjelent cikk úgy fogalmaz, hogy a kitelepítést „a népi demokrácia érdekeinek legteljesebb figyelembevételével kell megítélnünk”, illetve „Hazafias hittestvéreink tízezrei és tízezrei helyeslik, hogy a félfasiszta és fasiszta világ visszasíróinak, a népnyúzás és kizsákmányolás visszazaggyóinak, az ellenforradalmi rémhírek és szemenszedett valótlanágok terjesztőinek nem lehet helyük a új Magyarország, a népi Magyarország fővárosában. Hazafias hittestvéreink tömegei helyeslik, hogy a kártékony elemek lakásai a legjobb munkásokat, a legjobb tisztviselőket, a legkitűnőbb írókat és művészeket, a legkiemelkedőbb mérnököket, a legbuzgóbb pedagógusokat illessék meg”. Az egész cikk egy politikai nyilatkozatnak tűnik, amit az is erősít, hogy abban nem tüntették fel a szerző nevét.
- ³¹ MOL KÜM XIX j-1-j Izrael TÜK, 14. doboz, 30/d illetve Győri Szabó, 2009, 174.
- ³² MOL 276.f. 65/367. ó. e. 9–10. lap, illetve Győri Szabó, 2009, 175.
- ³³ *Haramiák és emberek szerk.: Hantó Zsuzsa, Pytheas kiadó, 2013, Budapest. Rudas Pál: Ami megakadt a „szocializmus győzelmével”, 145.*
- ³⁴ Januárban a *Pravda* fehérköpenyes gyilkosokról kezdett el cikkezni, minek hatására a Kreml kilenc háziorvosát – melyből hat zsidó származású volt – letartóztatták. Győri Szabó, 2009, 210.
- ³⁵ Győri Szabó, 2009, 214.
- ³⁶ *Rákosi Mátyás a zsidóságról és a cionizmusról*, Szombat, 1990/6 és Győri Szabó, 2009, 215.